

Luis Garsija Hambrina

ZAPIS U KAMENU

Prevela sa španskog
Jelena Petrović

■ Laguna ■

Naslov originala

Luis García Jambrina

EL MANUSCRITO DE PIEDRA

Copyright © 2008, Luis García Jambrina

Translation Copyright © 2010 za srpsko izdanje, LAGUNA

Albi i Mercedes, koje su uvek uz mene.

Sve što postoji proisteklo je iz sukoba ili borbe...

FERNANDO DE ROHAS, *SELESTINA*

Um nije sud koji treba puniti, nego vatra koju treba razgoreti da bi se podstaklo uživanje u istraživanju i ljubav prema istini.

PLUTARH

Koliko god lekar imao znanja i umeća, katkad nenadano naiđe na odstupanje od pravila – poput belog gavrana – i tad mu nikakva knjiga ne može pomoći...

TEOFRASST PARACELZUS

Prolog

(Salamanka, 20. septembra 1497)

Još pre svanuća, fra Tomas de Santo Domingo ustade sa svog ležaja u ćeliji samostana San Esteban. Spavao je loše, imao je noćne more i više puta se trgao iz sna: jedva da je oka sklopio. Ipak, nije ga u tom trenutku brinuo umor, već sveprožimajuća teskoba, duboka strepnja koja ga je ispunjavala nemirom. Fra Tomas je bio šef katedre za teologiju na *Studium Generale** u Salamanki. Katedru je nasledio od gradskog biskupa Dijega de Dese, takođe dominikanca i teologa, i pretvorio je u jedan od glavnih bastiona gradske crkve. Omalenom fratru, nabreklog trbuha, lica izboranog i okruglog poput pogače i šaka sitnih i ženskih, katedra je bila predikaonica s koje je rečito branio istinsku doktrinu i tražio da

* Studium Generale (šp. *estudio general*) u srednjem veku bio je naziv za univerzitete uopšte. (Prim. prev.)

se propisno kazne jeretici, veštice i tobože pokršteni Jevreji ili, kako ih je on nazivao – nepokolebani Jevreji. Kad god bi stao za katedru, kao nekim čudom ili čarolijom pretvarao se u nezajažljivog branitelja katoličke vere, u ratnika do zuba naoružanog rečima koje je s bedema bacaio kao koplja. Neki su smatrali da je previše krut i zadrt, a neki pak da je neodoljivo žestok i domišljat: tek, prema njegovim predavanjima na univerzitetu niko nije bio ravnodušan. Bilo da je blatnjave ulice pokrivaio sneg, bilo da je duvao siloviti martovski severac, na njegove časove, u opštoj slušaonici za teologiju, uvek je dolazilo mnoštvo studenata, vazda željnih njegovih tirada. Dok su mu jedni glasno klicali i hvalili ga, drugi su ga sebi u bradu kudili i nalazili mu mane. Nije manjkalo ni onih koji bi, saslušavši ga, padali u zanos ili se pak zgražavali. Više puta su njegove dijatribe među prisutnima dovodile do prepirki ili pokušaja linča. Videvši ga van slušaonice, ko ga nije poznavao nije mogao ni zamisliti da taj čovečuljak, debeo kao bačva, pa još ružan i oduran kao žaba, može da izazove takvu pomamu i razbukti tolike strasti. Predavanja su mu donela toliku slavu da ga je sud Inkvizicije u Valjadolidu imenovao za savetnika Svete službe.*

Fra Tomas je dugo nespokojno šetao samostanskim klaustrom, zaokupljen teškim mislima. Tištalo ga je nešto u šta ni sâm nije imao hrabrosti da se udubljuje. Nikako nije mogao da se smiri. Dušu su mu obuzeli strah i strepnja i sve je tumačio kao loše znamenje. Iznenada oseti potrebu

* Sveta služba (lat. *Sanctum Officium*) bio je zvanični naziv inkvizicije. (Prim. prev.)

da mokri. Izađe iz bašte kroz malenu kapiju u uglu klaustra. Nije mu se išlo čak do nužnika, s druge strane, pored zida, naspram potoka Santo Domingo, u koji su oticale sve nečiste vode. Tako odluči da se pomokri na rasadnik fra Antonija de Samore, samostanskog botaničara. U njega je ovaj pažljivo i oduševljeno posadio seme koje je Kristifor Kolumbo samostanu poslao po povratku s prvog i drugog putovanja u Indije,* u skromni znak zahvalnosti na podršci koju mu dominikanci svojevremeno behu pružili da bi ostvario svoje pustolovne naume. Govorilo se da je baš Dijego de Desa, nekadašnji prior San Estebana, posle više susreta s pomorcem u samostanskoj sali De profundis i na imanju Valkuevo, oko dve milje udaljenom od grada, koje je pripadalo fratrima propovednicima, ubedio Katoličke kraljeve** da izdvoje novac za njegov put.

Fra Tomas je prezirao brata botaničara. Nikako mu nije ulazilo u glavu kako jedan dominikanac celim bićem može da se prepusti isključivo uzgajanju i proučavanju biljaka umesto da se posveti propovedanju i bogoslovskim studijama. U to vreme, fra Antonio se sasvim zaludeo nekim semenom donetim iz Novog sveta, u nadi da će proklijati i

* Indije (šp. *las Indias*) odnose se na američki kontinent koji je 1492. otkrio Kolumbo u nameri da oplovi svet i dospe do jugoistočne Azije. (Prim. prev.)

** Katolički kraljevi su Fernando II Aragonski (1452–1516) i Izabela I od Kastilje (1451–1504). Za vreme njihove vladavine, hrišćani su od Mavara oslobodili celokupnu teritoriju Iberijskog poluostrva. Katolički kraljevi finansirali su Kolumbova prekomorska putovanja. (Prim. prev.)

dati plodove i na domaćem tlu; nasuprot njemu, fra Tomas se posve predao slavljenju boga, čupajući korov jeresi i bez predaha vodeći bitku protiv nečastivog. Osim toga, ništa valjano nije moglo poteći iz nevernичke zemlje. Tamo se, smatrao je on, najhitnije mora usaditi reč božja jer vera koja ne uzima maha niti se propoveda zapravo je mrtva.

Dok je mokrio, omače mu se uzdah zadovoljstva. Iako se veoma gnušao telesnih potreba i prizemnosti, ipak je pri pražnjenju bešike osećao veliko olakšanje. – Kad bi se i s dušom moglo tako – pomisli. Otvoriti slavinu i bez oklevanja bilo gde istočiti sve što čoveku leži na savesti tako da se duša i bez ispovesti sasvim pročisti i reši krivice i samoprekora. Ali ta misao je bila opasna jeres i on je brže-bolje potisnu. Ipak, ima grehova koje nije lako objasniti, i koliko god se trudio, nije umeo da se oslobodi tereta.

Vrativši se u klaustar, oseti da je kucnuo čas da svoje bojazni i grehe s nekim podeli. Naravno, ne s priorom, već s nekom osobom od poverenja, koja ima mnogo više znanja i autoriteta. Znao je da biskup, kad boravi u Salamanki, zorom ide na molitvu u kapelu Velike crkve. Ako požuri, mogao bi da ga stigne pre ulaska u hram. On bi jedini mogao da razume i oprosti i samo bi njemu fratrova tajna bila od koristi. Na kraju krajeva, Dijego de Desa bio mu je prijatelj i učitelj, koga je prethodno dosta zadužio. Ali ako se ispostavi da... U svakom slučaju, više nije mogao da čeka. Praznog stomaka i ne čekajući da mu se pridruži sluga, pohitao je na ulicu kao da ga sâm đavo nosi, mada mu je namera bila da utekne upravo njemu.

Po izlasku oseti kako mu jutarnja studen prodire do kostiju. Čvrsto se obavi mantijom i odlučno, laka koraka, uputi se ka katedrali. Hram nije bio daleko. Prešavši mostić preko potoka Santo Domingo i stigavši do kraja Ulice San Pablo, poče da se penje, uz prilične muke, Ulicom Asotados. Negde na sredini ulice nalazila su se vrata San Sebastijan, jedna od kapija starih gradskih zidina. Tuda on promače veoma oprezno, kao da se bojavao da bi nekoga mogao sresti, i zađe u lavirint mračnih uličica.

U taj čas, između svetla i mraka, Salamanka je izgledala pomalo zastrašujuće i utvarno, kao kakvo krupno usnulo čudovište koje bi se, razdraženo, svakog trenu moglo probuditi. Kad bi izoštrio sluh, mogao bi čuti kako diše, pa čak i namirisati njegov smrdljivi dah. Namah mu se učini da ga, krijući se u senci, neko prati. Fra Tomas pogleda na jednu pa na drugu stranu ne zaustavljajući se. Žurilo mu se. Po svaku cenu morao je da se ispovedi i ratosilja se ogromnog tereta od kojeg je lako mogao izgubiti razum. Huk sove ispuni ga zebnjom. Kod visoke škole San Bartolome on ubrza korak jer mu se beše učinilo da neka senka, poput gmizavca, klizi duž zidova zgrade. Ostalo je još samo da prođe pored poslednje skupine kuća s leve strane. Namerno je bučno gazio da bi sebi ulio hrabrost, ali ga je odjek vlastitih koraka samo još više zastrašivao. Konačno, iza okuke, s druge strane Trga Asoge Vijeho ugleda umirujući prizor Velike crkve.

Beše rešio da okuša sreću kroz kapiju Asoge, ali ona je bila zatvorena, te je morao da obiđe zvonik da bi izbio na glavni ulaz. Na putu zamalo da upadne u potopljeni jarak i naleti

na napušteni kameni blok. Stigavši konačno do portika Penitensija, zastade na trenutak da povrati dah. Disao je veoma teško. Dok je dahtao, učinilo mu se da u blizini čuje korake. Prekasno za beg. Iz gustog mraka koji je obavijao ulaz iznenada iskoči još tamnija senka koja navali na njega i obori ga. Ležeći na zemlji video je kako napadač ispod plašta izvlači oružje i bez reči mu ga zabada u trbuh, grudi i rebra. Paralisan strahom, nije bio u stanju da zove u pomoć. Dok mu je iz rana šikljala krv, imao je vremena da užasnut pojmi šta se događa. Nije toliko mario što, smrtno ranjen, izdiše na ulazu u katedralu koliko zbog toga što će umreti bez ispovesti, pod teretom krivice i tajne koje će nositi na duši za vjeki vjekov.

– Ispovednika! – ote mu se s posljednjim izdahom.

Nešto kasnije, pronašao ga je crkvenjak. Prvo je pomislio da je to prosjak koji beše poranio da bi uhvatio dobro mesto, pa zatim zaspao. Odmah je, međutim, uvideo da greši. Nesrećnik je ležao u velikoj lokvi krvi. Leva ruka bila mu je savijena i položena preko trbuha, kao da je šakom pokušavao da zatvori rane. Desna je bila pružena ka vratima, a kažiprst ka unutrašnjosti hrama. Shvativši da je to fra Tomas, crkvenjak podiže pogled ka nebu i prekrsti se. Zatim čučnu kraj njega da proveru da li diše. Dominikancu su oči i usta bili otvoreni, zanavek sleđeni strahom. Na jeziku mu se, kao hostija, presijavao novčić. Primakavši se, crkvenjak vide da je to sitan bakrenjak vrlo male vrednosti, tako da ga ni ne dotače.

Prvo poglavlje

Posle kratkog letnjeg raspusta koji je proveo u rodnom selu, Fernando de Rohas* vratio se u Salamanku da bi nastavio studije. Pre nego što je s mazgom prešao rimski most, zastavio se na trenutak da osmotri grad s druge strane reke. Gotovo odmah preko, malo udesno, počinjala je uzbrdica

* Fernando de Rohas (1476–1541) je istorijska ličnost, smatra se za preteču renesanse u španskoj književnosti. Autor je dela *Selestina (Tragikomedija o Kalistu i Melibeji)*, koje je žanrovski teško odrediti, ali se smatra za jedan od najvećih uzleta španskog književnog stvaralaštva uopšte. Mada istorija književnosti Fernanda de Rohasa priznaje kao autora, njegovo ime se u prvim izdanjima eksplicitno ne pominje, izuzev u akrostihu u uvodu. Rohasov život takođe je obavijen velom tajne. Poznato je da je potekao iz porodice pokrštenih Jevreja, da mu je otac najverovatnije stradao na lomači zbog ispovedanja judaizma, da je bio pravnik i da je najveći deo života proveo u mestu Talavera de la Reina, u kojem je radio kao sudija i beležnik. (Prim. prev.)

koja je, kad se prođu Krst mučenika i kapija Rio, vodila do Velike crkve ili Santa Marije de la Sede. Na njoj se isticalo originalno kube s vetrokazom u obliku petla, simbolom budnosti Crkve, koji je sasvim pogodovao tom zdanju jer je zbog zidina i šiljate kule podsećalo na tvrđavu. Katedrala nije bila baš tako glomazna kao što bi se očekivalo s obzirom na to da je Salamanka imala dvadesetak hiljada stanovnika, od toga oko sedam hiljada studenata, i čuveni univerzitet – pored pariskog i bolonjskog, jedan od najuglednijih u čitavom hrišćanskom svetu. Istini za volju, postojao je plan da se izgradi nova Velika crkva, mnogo veća, vretenastija i prozračnija, ali biskup i gradska vlast, koja je uz podršku dela gradskog plemstva decenijama pokušavala da se izdvoji iz crkvene nadležnosti, nikako nisu uspevali da se dogovore koja bi lokacija bila najbolja za hram, pa su i radovi maltene potpuno obustavljeni.

Međutim, to svakako nije bilo jedino sporno pitanje oko kojeg su se u gradu lomila koplja. Taman što je okončan sukob klanova*, u koji su se umešale velike lokalne plemićke porodice i zbog kojeg je Univerzitet u Salamanki mogao prekinuti rad, pojavile su se nove zađevice. Dok su

* Borbe za gradsku vlast među aristokratskim porodicama u Salamanki trajale su duže od stotinu godina. Početkom XV veka, pronađeno je privremeno rešenje da pripadnici najpoznatijih klanova – San Benito i San Martin – žrebom budu birani na važne funkcije svetovne vlasti u gradu, ali njihovi međusobni sukobi potresali su Salamanku još čitavo stoleće, sve do intervencije Katoličkih kraljeva. (Prim. prev.)

se jedni svim silama trudili da zadrže stare povlastice, drugi su smišljali kako da im ih oduzmu i sebi pridodaju nove a da zauzvrat ne ponude ama baš ništa. Isto tako, mnogi su odbijali da izađu iz mračnih vremena i kroče u razdoblje svetla, koje je navodno nastupilo s novom monarhijom na čelu s kraljicom Isabel i kraljem Fernandom, koji su od pape Aleksandra VI dobili titulu Katoličkih kraljeva. Njihovim dolaskom na vlast stavljena tačka na borbe između klanova. Stari deo grada, sa Velikom crkvom i Univerzitetom, pripadao je klanu San Benito, a Santo Tome je još pre klana San Martin zauzeo novi, severni deo. Međutim, politika Krune izazvala je nove podele. Tako je krajem XV veka Salamanka vrvela od sukoba, ali je istovremeno ulazila u razdoblje procvata.

S kamene ograde mosta, preko kojeg je nekada išao Put srebra, a sada tuda vodi kraljevski prolaz za putujuća stada, Rohas je na obema obalama Tormesa video grupe pralja, koje nevolje drugih nisu doticale. Izgledale su sasvim isto kao one koje je posmatrao prilikom prvog dolaska u Salamanku, pre jedanaest godina, kad je još bio dečaćić. Kao da je vreme, umorno od bežanja, za njih stalo i pretvorilo ih u nepromenljiv prizor dok je svet oko njih neprekidno previrao i preobražavao se.

I u njegovom životu bilo je krupnih promena. Rođen je 30. jula 1473. u porodici koja je još pre četiri kolena prihvatila hrišćanstvo, u La Puebli de Montalban, na šest milja od Toleda, gde su njegovi roditelji izvesno vreme boravili. Od malih nogu bio je svestan da je drugačiji, ne

samo zbog toga što pripada porodici i sloju na koje je uvek padala senka sumnje, već i zato što su ga od najranije mladosti odlikovale naklonost prema knjizi i neumorna znatiželja. Čitanju i pisanju naučio ga je jedan kanonik kome je povremeno pomagao u obavljanju poslova. Takođe ga je podučio osnovama latinske gramatike. Zahvaljujući uticaju nekih rođaka i pismu preporuke kanonikovog dobrog prijatelja, dobio je stipendiju za školovanje na Univerzitetu u Salamanki, na koji se upisao s trinaest godina.

U nižim školama učio je obavezne predmete iz društvenih nauka. Tamo je proširio gramatička znanja i istovremeno učio retoriku i dijalektiku, dotakavši se i prirodne i etičke filozofije u skladu s učenjem Aristotela i njegovih komentarista. Takođe je slušao predavanja o latinskim piscima, koja su povremeno držali učitelji poreklom Italijani. S radošću se sećao kako je čitao Terencijeve komedije, zbog kojih je veoma zavoleo pozorište. Nije bez razloga dijalog bio forma pisanog izražavanja koja ga je najviše zanimala i koju je najviše cenio. Tolika je bila njegova želja za znanjem da je neopaženo odlazio i na časove u višim školama. U to vreme, predavao mu je Sicilijanac Lučo Marineo, a prisustvovao je i poslednjim predavanjima iz gramatike Elija Antonija de Nebrihe,* pre nego što je ovaj otišao s Univerziteta.

* Elio Antonio de Nebriha (1441–1522) bio je španski humanista, čija je gramatika španskog jezika označila početak afirmacije narodnog jezika u odnosu na latinski. Takođe je napisao latinsko-španski, odnosno špansko-latinski rečnik. (Prim. prev.)

Međutim, sve je moglo da krene naopako u oktobru 1488, na početku druge godine studija, kada je primio pismo od majke koje će mu promeniti život. Drhtavim rukopisom, majka ga je ukratko obavestila da je njegovog oca Ernanda de Rohasa uhapsila Inkvizicija pod optužbom da i dalje ispoveda judaizam. Pročitavši pismo, Fernando je osetio da mu se tle pod nogama otvara i da će ga začas progutati. Vrlo dobro je znao da mu je otac nedužan, ali bila je dovoljna jedna dojava da se pokrene ogromna inkvizitorska mašinerija, a kad se jednom zahukta, veoma ju je teško zaustaviti bez valjane podrške u crkvi i najboljih preporuka. Nije to, naravno, bio prvi put da kakav lažni svedok iz zavisti, pohlepe ili mržnje nekoga od njegovih prijavi Svetoj službi. Pre samo tri godine, petoro njegovih rođaka osuđeno je na javno poniženje u vidu obreda *pomirenja*. Zato se obratio rektoru Univerziteta koji ga je, znao je, visoko uvažavao, i od njega je zatražio savet i zaštitu.

Vlastitim naporima uspeo je da dobije pisma podrške od fra Dijega de Dese, u to vreme privatnog učitelja princa Huana, zatim od rektora i nekoliko šefova katedri. Uprkos tome što je bio vrlo mlad, zatražio je da na suđenju svedoči u korist oca, koji se nalazio u tajnom zatvoru Inkvizicije u Toledu. U slušaonicama se već dokazao kao izvrstan govornik, kako na narodnom jeziku tako i na latinskom, ali kad se pojavio pred sudom bio je posebno nadahnut i ubedljiv. Još se do reči sećao svog svedočenja o očevoj časti i poštenju. Bio je to odvažan i prilično rizičan govor, ali okolnosti

su to zahtevale jer je njegov otac, ne mogavši da trpi nemilosrdno mučenje kojem su ga podvrgli, već priznao greh.

– Imajte u vidu – svečano mu se obratio predsedavajući Svetog tribunala pre no što mu je dao reč – da je vaš otac priznao krivicu. Imate li ikakav valjan dokaz njegove istinske naklonosti hrišćanskoj veri?

– Časni sude – počeo je izlaganje – sasvim opravdano tražite dokaze da je moj otac istinski vernik. Ponizno vam moram odgovoriti da sam najbolji dokaz ja sâm. Prilažem nekoliko pisama – dodao je posle kraće dramske pauze – koja će vam rečiti od mog jezika posvedočiti o mojim zaslugama i vrlinama. Ukoliko, kako se nadam, ovi dopisi budu ocenjeni u skladu s ugledom potpisnika, ovaj sud moraće da prizna da u njima opisane zasluge i vrline kod osobe tako mlade i neiskusne poput mene mogu biti samo rezultat dobrog uzora i besprekornog vladanja roditelja. Ako je istina, kako često tvrdi visoki sud Inkvizicije, da gresi i zastranjivanja roditelja mogu okaljati i njihovu decu, tačno je takođe da se vrline dece, makar u nekim slučajevima, mogu preneti na roditelje. Tako bi, dakle, ako čast ili dobro ime čoveka padne pod sumnju, osobine njegove dece mogle svedočiti njemu u prilog, kao jemstvo dobrog roda i ponašanja.

Toliko su ubedljive bile njegove reči da su članovi suda dugo većali. Na kraju su bili primorani da donesu solomonsku odluku. Optuženik je, jasna stvar, proglašen krivim i osuđen na smrt na lomači, ali je izvršenje presude zbog datih okolnosti odloženo, što se nije događalo često prilikom donošenja presuda Svete službe.

– Vi i samo vi – upozorili su ga po javnom čitanju presude – od sada ste istinski jamac života i časti svoga oca. Od ovog časa pa do kraja njegovog veka bićete nam na raspolaganju za sve što od vas budemo zatražili u korist katoličke vere. Možete se vratiti u Salamanku i nastaviti studije.

Tako je i učinio, zadovoljan što je ocu u poslednji čas spasao život, ali i nespokojan jer je sklopio sporazum zbog kojeg bi se jednog dana mogao pokajati. S druge strane, vest o ishodu suđenja vrlo brzo je doprla do Univerziteta, donevši mu naklonost sviju, a posebno Dijega de Dese, koji je u njemu video budućeg saradnika.

– Daleko ćeš dogurati, sine moj – predskazao je – samo ako ne skreneš sa zacrtanog puta.

Ono što je snašlo njegovog oca vremenom je, reklo bi se, zaboravljeno, a njegova porodica mirno je živela u La Puebli de Montalban, gde se konačno nastanila smatrajući da je za preobraćenike manje mesto ipak bezbednije od Toleda.

Po završetku obaveznog trogodišnjeg školovanja u nižim školama, Fernando de Rohas se po preporuci upisao u visoku školu San Bartolome jer ne samo da nije bio od čistog roda – što je, u načelu, iziskivao Pravilnik o čistoti krvi,* mada se nije strogo primenjivao – nego nije imao ni dovoljno godina. Pored ostalih pogodnosti, u toj školi nastava

* Pravilnici o čistoti krvi (šp. *Estatutos de limpieza de sangre*) bili su pravni mehanizmi, primenjivani od sredine XV veka, kojima se pokrštenim Jevrejima i Mavarima branilo da obavljaju funkcije od javnog značaja ukoliko ne mogu da dokažu da su najmanje četiri generacije njihovih predaka bile katoličke veroispovesti. (Prim. prev.)

se odvijala u zasebnim prostorijama i imala je izvanrednu biblioteku sa važnim rukopisima. Po savetu svojih zaštitnika, odlučio se za studije prava koje su u to vreme kruni bile najpotrebnije i nudile najsvetliju budućnost. Njegova radoznalost, međutim, nije znala za granice te je, za svoj račun, takođe slušao predavanja iz teologije, medicine a ponajviše iz astrologije, koja je obuhvatala sferičku astronomiju, teoriju o planetama, aritmetiku i geometriju, kosmografiju, geografiju i astrologiju za proricanje sudbine. S posebnim elanom proučavao je i botaniku i farmaciju a naročito se zanimao za lekovita svojstva biljaka. Temeljno je proučio dela Dioskorida o lekovima, otrovima i sprečavanju njihovog dejstva, sadržana u lepom kodeksu na originalnom grčkom jeziku, koji se nalazio u školskoj biblioteci. Za njega, kao i za Aristotela, koga je veoma cenio, učenje je bilo nešto najlepše i najprimamljivije na svetu. Za to nije bilo boljeg mesta od Univerziteta u Salamanki, koji je bio *alma mater*, majka hraniteljica svih nauka.

Prelazeći most, pomislio je da tako povoljna situacija neće potrajati. Pred njegov odlazak na kratak letnji raspust u La Pueblu de Montalban, biskup mu je kazao da sa svojom pameću i obrazovanjem može da računa na najviše položaje u monarhiji i naložio mu da što pre završi studije i stekne zvanje bakalaureusa iz oblasti prava. Da se samo on pitao, zauvek bi ostao na univerzitetu i posvetio se izučavanju najrazličitijih disciplina, ali znao je da to ne može biti. Odavno su drugi odlučili umesto njega.

Stigavši na drugu obalu reke, zastao je ispred kamenog bika na prilazu mostu i setio se nečega što mu se dogodilo tek što je prvi put prispeo u Salamanku. Jednog dana, krajem oktobra, upravo na tom mestu naišao je na nekoliko starijih studenata. Pošto su se pozdravili, jedan od njih rekao mu je da se iz kipa čuje strašna buka, ali samo ako se sasvim primakne uho. Rohas, naivan, tako i učini. Međutim, samo što je prišao kamenu, drugi ga gurnu, glavu mu žestoko udari o statuu i upozori ga:

– Uči, glupane, jer student u Salamanki mora znati makar malo više i od samog đavola.

Osim nesrećnog Rohasa, koji zamalo da izgubi svest, svi ostali grohotom su se smejali. Kasnije je saznao da se najstariji studenti tako obično šegače s novima ili tek upisanima. Većina je takve šale trpela ravnodušno i pomirljivo, ali on je to doživeo kao da su ga naglo spustili s oblaka. Izvukao je dobru pouku. Uбудuće će biti pozorniji i otvoriti četvoro očiju. Ipak, iako je od tada prošlo mnogo godina, treba još dosta da nauči.

Leto je prošlo, ali je u jutarnjim satima i dalje bilo vruće. Pod crnim topolama uz reku spazi grupicu studenata koji su na travi posedali oko nekog starijeg čoveka koji je glasno čitao tekst s hartije, mašući rukama i menjajući boju glasa u skladu s tokom radnje i osećanjima likova. Povremeno bi poneko prekinuo čitanje kakvom šaljivom dosetkom, na šta bi se drugi pobunili ili bi ga ćušnuli kapom da začuti. Čitalac ih je posmatrao tobože prekorno jer je znao da su opčinjeni njegovom glumom iako se trude da to ne

pokažu. Rado bi Rohas sišao da se s njima zabavi, da se prepusti čarima reči iz spisa, uživajući u povetarcu i večnom mrmoru reke i drveća, ali žurilo mu se da sazna šta ima novo u gradu. Putem je susreo neke mulare od kojih je čuo pomalo zabrinjavajuće vesti. Zato povuče mazgu za uzde i uđe u grad.

Drugo poglavlje

Posle toliko godina, visoka škola San Bartolome postala mu je drugi dom. Nije ona bila samo mesto gde je učio, nego i skrovište od životnih nedaća u to doba sukoba i previranja. Osnovao ju je don Dijego de Anaja i Maldonado 1401, a samo nekoliko godina kasnije *Studium Generale* postao je sasvim nezavisan od crkvene vlasti i dobio veću samostalnost. Bila je to prva visoka škola u Španiji i najsvetliji uzor za sve potomje. Nije to bio tek nekakav dom za siromašne studente, nego prava obrazovna ustanova sa zamašnim resursima i određenim stepenom autonomije u odnosu na univerzitet. Nije slučajnost da su se tu školovali mnogi državni i crkveni službenici, zbog čega se često govorilo: *Svet je pun bartolomejaca*. Školska fasada bila je prilično skromna, s više cigle nego kamena, i nimalo otmjena. Polaznici su dobijali obrazovanje, hranu i sve

povlastice koje su pripadale studentima San Bartolomea, ali su zato morali živeti gotovo monaški, potpuno posvećeni učenju i negovanju vrlina, uz obavezno prisustvo na skupovima poput dnevne mise, obroka u samostanskoj trpezariji i učešća u takozvanim *zaključcima* ili akademskim raspravama.

Rohas ostavi mazgu u konjušnici i s teškim kovčegom u ruci pođe da se pozdravi s dvojicom studenata koje je ugledao u dvorištu, nadomak ulaza.

– Drago mi je što te vidim, Fernando. Kako si? – ugledavši ga, upita ga jedan od njih.

Beše to mladić svetloride kose i bistrog pogleda. Nekoliko godina mlađi od Rohasa, bio je jedan od šestorice redara koji su uporedo studirali i radili kao školske sluge. Došao je krajem prethodne godine, a već je u studijama odmakao dalje od svojih vršnjaka.

– Po svemu sudeći, nisam tako dobro kao ti, dragi Ilario, mada si nešto ubledeo i smršao. Sigurno si raspust proveo među knjigama. Šta bi s tvojom trbušinom, što je ličila na mešinu vina koja samo što ne prsne?

– Vidim da se nisi promenio – reče prozvani smejući se. – A tvoji roditelji, braća i sestre?

– Svi su dobro, bogu hvala.

– Posebno otkad su ti videli leđa.

– Imaš pravo, Ilario. Bojim se da sam za njih previše ćutljiv.

– Ti ćutljiv? Otkad to?

– Od rođenja, pa čak i pre no što dođoh na svet – odgovori Rohas tajanstveno. – A ovaj dečko s tobom? Hoćeš li da nas upoznaš? – upita da bi promenio temu.

– Zove se Fransisko. Upravo se upisao. Latinski zna bolje od licencijata.

– To danas ne znači mnogo jer je u školi malo onih koji umeju dobro da se izraze na latinskom. Većina bulazni više nego što govori a najgore je što se toga niko ne stidi. Dobro došao, ipak, u ovaj hram boginje mudrosti – reče on novajliji koji ga je gledao s velikim divljenjem kao da je o njemu već čuo štošta pohvalno.

– Čast mi je da vas upoznam – čilo ga pozdravi mladić.

– Vidim da ste poslednjih nedelja brali grožđe – primeti Rohas.

– Od jutra do mraka. Ama, otkud znaš? Zar se toliko osećam na širu? – upita ga ovaj iznenađeno.

– Dovoljno mi je da vam vidim ruke i preplanulu kožu.

– Uvek pronicljiv – pomirljivo će Ilario. – Uzgred, biskup te čeka u palati. Rekao je da je stvar hitna.

– Mene?

– Tako je. Tražio te je. Nisam uspeo da saznam zbog čega.

– Da li je istina ono o čemu se priča?

– Ne znam šta si čuo, ali u školi je poprilična zbrka. Juče je ubijen fra Tomas.

– Znači, tačno je! – uzviknu Rohas.

– Bilo je to na samom ulazu u katedralu. Užas! Ali hajde, kreni, Njegova svetost te nestrpljivo čeka. Ako hoćeš, kasnije ćemo se ispričati.

Pre odlaska na sastanak s biskupom, Rohas je skinuo prašnjavu odeću u kojoj je putovao i obukao školsku odoru koja se sastojala od smeđe platnene pelerine i istobojne presavijene lente s grbom u dnu. Njome su njegovi drugovi pokrivali glavu, ali on je radije nosio šešir sa širokim obodom. Na kraju je obuo čizme od crnog kordovana, bez ikakvih ukrasa. Nije bio tašt, ali voleo je da se oblači otmeno, odudarajući time od većine studenata, koji su nosili uobičajene mantije, reverende i kape sa četiri roga. Prilično visok i snažne građe, Rohas nije mogao proći nezapaženo. Lice mu je bilo pravilnih crta, zubi savršeni a ten beo, u oštroj suprotnosti s crnim očima i kosom. Uglavnom je hodao veoma brzo, mada mu korak nije bio predugačak. Uvek je delovao odsutno, kao da je utonuo u misli. Ipak, ako bi se usredredio, ne bi mu promakla nijedna pojedinost.

Palata se nalazila naspram zapadne fasade Velike crkve, nadomak škole San Bartolome. Iako je, razumljivo, bila upadljiva, nije bila ni velika ni raskošna jer biskupi nisu imali običaj da dugo borave u sedištu, o kojem je uglavnom vodio računa vikar upravitelj. Pošto se predstavio na ulazu, jedan sluga odveo ga je do prelatovih privatnih odaja i zamolio ga da sačeka u predvorju. Unutrašnja vrata bila su odškrinuta te je Rohas iz prikrajka video kako ovaj žučno raspravlja s jednim od svojih sekretara.

Dijego de Desa bio je krupan čovek, pravog nosa, širokog čela i pogleda pronicljivog i prodornog. Imao je

oko pedeset i pet godina. Po gradu se pričalo da je poreklom iz porodice preobraćenika, ali to niko od njegovih neprijatelja nije uspeo da dokaže. Ranije je, između ostalog, bio prior samostana San Estaban i šef katedre za opštu teologiju na Univerzitetu. Premda se razmetao finim manirima i bio naoko razgovorljiv i fleksibilan, nije se libio da spletkari ne bi li ostvario svoje ciljeve, jer su ga podjednako odlikovale inteligencija i ambicija. Zbog ugleda koji je stekao na Univerzitetu, postao je privatni učitelj princa Huana, naslednika Katoličkih kraljeva. Gotovo čitavu deceniju to mu je bilo glavno zaduženje da bi 1494, kao nagradu za zasluge u službi, bio postavljen za biskupa Salamanke. Tu funkciju počeo je da obavlja tek u maju 1497, nakon što je u Burgosu prisustvovao venčanju prestolonaslednika Huana s Margaritom Austrijskom. Kraljevski par želeo je da Desa na neki način nastavi da podučava princa, koga je iskreno voleo kao sina, naprosto da bi ovaj mogao da uživa u blagodatima tog izuzetnog grada i njegovog univerziteta. Biskup je posle nekoliko meseci na novoj funkciji sazvao crkveni sinod i ponovo pokrenuo projekat izgradnje nove katedrale neposredno uz postojeću.

Sekretar konačno izađe noseći ogromnu fasciklu. Rohas ustade i uputi se k vratima. Baš htede da zatraži dozvolu da uđe, kad mu biskup naloži:

– Uđite, dragi prijatelju, i zatvorite vrata. Molim vas, oprostite mi što ste čekali. Ne možete ni zamisliti koliko mi je drago što vas ponovo vidim u Salamanki.

– Ja sam se takođe veoma radovao ponovnom susretu s Vašom svetošću – izusti Rohas kleknuvši da mu celiva prsten.

– Molim vas, ustanite i sedite pored mene. Moram s vama da razgovaram o nečemu važnom i poverljivom. Verujem da ste već saznali za užasnu smrt fra Tomasa, neka mu Gospod bog naš podari mir.

– Načuo sam nešto usput i upravo su mi u školi potvrdili da je ubijen, ali ne znam pojedinosti.

– Ubijen je svirepo – saopšti – mačem ili bodežom, na glavnom ulazu u Veliku crkvu.

– Zna li se ko je počinilac? Ima li osumnjičenih?

– Još ne. Kao i uvek, izdat je proglas u kojem se svima koji imaju bilo kakva saznanja nalaže da istupe ili će u suprotnom biti smatrani za saučesnike.

– Ima li kakvih tragova? – upita Rohas pomalo nestrpljiv dok je biskup preturao po fioci radnog stola.

– Pogledajte – reče i pokaza mu predmet koji je upravo izvadio.

Rohas vide da je to bakrenjak, s više bakra nego srebra, što znači da mu je vrednost veoma mala.

– Pronađen je u fra Tomasovim ustima – konačno ga obavesti biskup – na jeziku, kao da je hostija. Kakvo užasno svetogrđe!

– Smatra li Vaša svetost da tako postavljen novčić ima neko značenje? – zapita Rohas.

– Tako nešto može da smisli samo poremećen um. U svakom slučaju, prijatelju moj, to ćete, između ostalog, vi morati da saznate.

– Ja?! – Rohas će iskreno zaprepašćen.

– Ne znam zašto se toliko čudite – požuri da kaže biskup. – U više navrata pokazali ste da ste izuzetno inteligentni. Niste li baš vi otkrili ko je ukrao putir iz univerzitetske kapele? Zar nisu zahvaljujući vama uhapšeni kradljivci škrinje s dokumentima od važnosti za Univerzitet?

Aludirao je na dva slučaja kad je Rohas pomogao rektoru da pronade počinitelje tajanstvenih krađa u sedištu Univerziteta, čime je zadobio poštovanje nekoliko monaha, ali kod mnogih pobudio i zavist.

– Ali to su bile dečje igrarije u poređenju s ovim – smerno se pobuni Rohas. – Za mene je to bila samo razonoda, način da upotrebim svoju inteligenciju. Ovo sada je mnogo ozbiljnije.

– Naravno da jeste – složio se biskup malo podigavši glas. – Zato se i obraćam izuzetnoj osobi.

– Ali ja nisam školovan za to – odvrati Rohas bez lažne skromnosti – i nemam nikakav autoritet.

– Tu grešite – oštro ga prekide biskup – jer ste upravo imenovani za poverenika Svete službe. Imate ovlašćenje da radite na istrazi ovog slučaja i niste u obavezi da o svojim istraživanjima polazete račune isledniku Inkvizicije u Salamanki. Drugim rečima, o tome ćete govoriti

isključivo sa mnom ili s inkvizitorom Valjadolida, ako od vas to bude zahtevao.

– Ja poverenik Inkvizicije? – uzviknu Rohas zabezeknut. – Zar je Vaša svetost smetnula s uma da sam preobraćenik?*

– Upravo će ovaj zadatak – objasnio je mirno – vama i vašoj porodici doneti konačno priznanje čistote krvi, ali i druge pripadajuće povlastice, kao što je dozvola za nošenje oružja. Ukoliko odbijete, međutim – upozorio je – dovešćete u sumnju ne samo svoju nego i naklonost vaših roditelja prema hrišćanskoj veri.

– Ali svi znaju da...

– Dosta izgovora! – prekide ga. – Potrebni ste crkvi i kruni i ne zaboravite svoj dug prema Inkviziciji. Život i ugled vašeg oca zavise od vaše vernosti, to ste sami rekli. Vaša nova dužnost i istraga biće tajne. Od vas se jedino traži da upotrebite inteligenciju i svoje metode da biste razotkrili zločince. Sveti sud i svetovna ruka potom će učiniti svoje. Kao što vam je poznato, poverenici Inkvizicije ne primaju platu, ali zato imaju dosta povlastica. Razume se da bi za vas ovo mogao biti prvi korak ka mnogo višim položajima, naravno, čim završite studije. A ja ću umeti da vas nagradim, u to nemojte sumnjati.

* Poverenik Inkvizicije (šp. *familiar de la Inquisición*) bio je doušnik koji je prikupljao dokaze ili informacije o optuženima. Tu funkciju mogli su obavljati isključivo pojedinci čija je čistota krvi, tj. hrišćansko poreklo, neosporna. (Prim. prev.)

– Ali šta treba da radim? – upita Rohas, zabrinut zbog onoga što ga čeka.

– Zamislite da ste pas tragač – poče biskup. – Niste li samog sebe jednom tako opisali? Treba samo da nanjušite plen i sledite trag do jazbine da biste uhvatili ubicu i eventualno njegove nalogodavce i saučesnike. Međutim, moraćete da delate s primerenom diskrecijom.

– Dobro, ako vi tako želite... – pristade Rohas, kajući se zbog toga što se nekada razmetao svojim uspesima u ulozi psa tragača.

– Od vas manje nisam očekivao. A sad me pažljivo saslušajte. Za dva dana u Salamanku dolazi princ Huan. Već izvesno vreme oporavlja se od bolesti koja ga je sprečila da s roditeljima ode u Valensija de Alkantaru na venčanje svoje sestre Izabele, što mu je bila želja. Ni u kom slučaju ne sme pomisliti da ovaj grad nije bezbedan a kamoli da zločin poput ovog može proći nekažnjeno. Velika mi je želja, kao i njegovih roditelja, da princ od sada ovde boravi što češće, a to će Salamanki i Univerzitetu svakako doneti velike koristi i povlastice. U početku će biti smešten u ovoj palati a ja nikako ne želim da mu bilo šta remeti mir. Shvatate li sada moju zabrinutost i opreznost?

– Sasvim – priznade Rohas pomiren s time da će morati da izvrši zadatak, jer druge nije bilo. – Što se tiče fra Tomasa, za Vašu svetost imam samo jednu molbu. Želeo bih što pre da pregledam njegov leš.

– Leš? Za ime boga, šta ste to naumili?

– Da saznam kako je umro.

– Niko od vas nije tražio da saznate *kako* je umro, nego *ko* ga je ubio.

– Ipak, pažljiv pregled leša mogao bi da mi otkrije mnogo toga, čak bih mogao pronaći i dokaze...

– Dokaze? – prekide ga biskup pomalo razdražen.

– Nisu nam potrebni dokazi, to vam je dobro poznato. Kažite mi ko su zločinci, a Inkvizicija će sastaviti optužnicu.

– I pored toga – bio je uporan Rohas – smatram da mi fra Tomasov leš na štošta može ukazati. Stari su govorili da mrtvi govore, samo ih treba saslušati. Vaša svetost je nesumnjivo čula za izreku: *Živima su mrtvi najbolji savetnici*.

– Da se ne znamo već godinama – našalio se biskup – pomislio bih da se bavite crnom magijom. Nećete valjda da ga sećete i kopate mu po utrobi?

– Neće biti potrebe – uverio ga je Rohas.

– A šta vi znate o anatomiji?

– Ono što sam pročitao kod Galena i Avicene i naučio na predavanjima.

– Više puta sam vam rekao da bi se tako neumerena želja za znanjem mogla pokazati grešnom. Da ste vreme i darovitost koje ste protraćili na čitanje svih tih knjiga upotrebili za izučavanje kanona i prava, sada biste vi bili sekretar Njihovih veličanstava, a ne onaj preobraćenik Sapata. Na kraju krajeva, ako je to tako važno, obratite se prioru San Estebana i kažite mu da sam vas ja ovlastio da pregledate leš. Vrlo dobro znam da mu se to ni najmanje neće dopasti, ali moraće da vam učini po volji. Još nešto?

– Mogu li da ponesem novčić?

– Smatrajte ga predujmom svoje plate – našali se biskup, spokojniji otkad je uvideo da je Rohas spreman da obavi povereni zadatak. – Evo vam i pisma s mojim potpisom i pečatom koje će vam otvoriti sva vrata i koje jemči da ćete svugde naići na uljudan prijem. Obratite se mome sekretaru za sve što vam bude potrebno.

– Za sada mi je dovoljan vaš blagoslov.

– Imate ga, to znate. Računajte i na moju poverljivost i zaštitu. Dođite kod mene kad budete saznali nešto važno. A sada idite, imam još mnogo posla. Ne znam da li vam je poznato da se biskup, kad god boravi u sedištu, ne odmara. Zato većina radije provodi vreme na drugom mestu.